

Zápis z pravidelného podzimního zasedání o realizaci podprogramů VISK 4 a VISK 7 ze dne 12. 11. 2024

Zasedání bylo zahájeno v 10:00 v zasedacím sále Centrálního depozitáře Hostivař a online na platformě ZOOM.

1) Zadávací dokumentace k VISK 4 na rok 2024 – Petra Vávrová, Národní knihovna ČR

P. Vávrová prezentovala hlavní cíle programu VISK 4. Konstatovala, že zadávací dokumentace funguje ve stávající podobě dobře a oproti minulému roku v jejím rámci nedošlo k žádným zásadním změnám. Cílem podprogramu je zkvalitnit a zefektivnit péči o fyzický stav knihovního fondu. Čerpat z něj tedy lze především prostředky na průzkum fyzického stavu fondu, konzervátorské a restaurátorské zásahy, zhotovení ochranných obalů, odkyselování, zkvalitňování podmínek uložení a další činnosti s touto problematikou spojené (např. na mechanickou očistu, zásahy proti mikrobiologickému poškození apod.).

Na kvalitu zadávací dokumentace dohlíží hodnotící komise. Odborným garantem podprogramu je P. Vávrová, která je spolu s dalšími pracovníky Odboru ochrany knihovních fondů NK ČR (dále jen OOKF NK ČR) k dispozici pro případné konzultace.

V případě žádosti na zhotovení ochranných obalů je vhodné kvalitu vybraných obalů dopředu konzultovat s OOKF NK ČR. V případě odkyselovacích prací je důležité postupovat od nejzasazenějších svazků a důsledně pracovat s Registrem odkyselování tak, aby byly vybrány skutečně potřebné svazky. Důležité je to zejména pro hromadné odkyselování, jelikož to se neprovádí v ČR, ale svazky jsou odesílány do zahraničí. Byla testována řada odkyselovacích metod (individuálních i hromadných). OOKF NK ČR uděluje souhlas se zvolenou metodou, přičemž v současné době je preferována metoda ZFB:2 (tzv. mléko). Z podprogramu je možné čerpat prostředky rovněž na monitoring a úpravu klimatických parametrů v depozitářích, především na zařízení k tomu potřebná. Detaily takové žádosti je opět vhodné konzultovat s OOKF NK ČR, zejm. co se týče konkrétních parametrů depozitáře.

Závěrem byly zmíněny některé další dílčí problémy zadávací dokumentace a obecných náležitostí podprogramu. Nelze žádat na investice, či rozsáhlejší stavební úpravy. Při podávání žádosti je potřeba konzultovat a terminologicky správně popisovat konkrétní zásahy, které jsou prováděny. Při měření kyselosti papíru před odkyselováním nelze hodnoty stanovovat pH papírkem (tato metoda vykazuje velkou chybovost). U čestného prohlášení, které je nedílnou součástí zadávací dokumentace, je zapotřebí zohlednit všechny dílčí oblasti zásahu.

Dotazy na přednášející je možné směřovat na e-mailovou adresu Petra.Vavrova@nkp.cz.

Diskuse:

Neproběhla.

2) Zadávací dokumentace k VISK 7 na rok 2024 – Tomáš Foltýn, Národní knihovna ČR

T. Foltýn seznámil přítomné s cíli podprogramu VISK 7 a se specifiky jeho zadávací dokumentace. Úvodem konstatoval, že podoba zadávací dokumentace je v současné době stabilní a kvalita výstupů je dobrá.

V rámci zadávací dokumentace došlo ke změně, kdy byla vytvořena jednotná tabulka pro uvádění požadovaných titulů k digitalizaci. V zadávací dokumentaci je rovněž popsán způsob, jak tituly ověřovat a jak hlásit změny v žádosti. V případě úspěšně schválené změny žádosti (pokud jsou přidány či odebrány tituly ze seznamu k digitalizaci) je potřeba nový seznam dokumentů následně zaslat na Vojtech.Halama@nkp.cz a Jan.Bilwachs@nkp.cz.

Podprogram VISK 7 podporuje především čtyři následující aktivity: Především jde o digitalizaci novodobých dokumentů, zejména těch, jejichž fyzická podoba je ohrožena kyselostí papíru.

S postupujícím časem se v zadávacích dokumentacích objevují stále mladší tituly, tyto jsou podporovány především tehdy, pokud se jedná o kontinuální digitalizaci např. vícesvazkových titulů. Dále je podporována digitalizace zvukových dokumentů. Tento segment zatím není příliš využíván, stále se řeší koncepce podpory a zejm. zveřejňování takových dokumentů, na což byla při Ministerstvu kultury ČR (dále jen MK ČR) zřízena pracovní skupina. Ta se také zabývá shromažďováním statistických dat, později též dojde k určení koordinující instituce. Třetí podporovanou aktivitou je instalace nových verzí systému Kramerius. To je důležité pro udržení konektivity celého systému, T. Foltýn proto apeluje na včasné aktualizace. Konečně čtvrtým segmentem podprogramu je podpora archivace digitálních dokumentů. Především se jedná o instalaci nástrojů na uchovávání, dále o profesní školení zaměstnanců a o podporu aktualizace uložených digitalizátů (především těch uložených v rámci systému Kramerius 3).

V rámci zadávací dokumentace nadále dochází k žádostem o digitalizaci titulů, které již byly v minulosti zdigitalizovány (byť s klesajícím trendem). Při vytváření žádosti je zapotřebí na to dávat pozor a zadávané dokumenty důkladně kontrolovat v Registru digitalizace a v digitálních knihovnách.

Stále nebyla uspokojivě vyřešena otázka DPP a DPC a jejich zahrnutí do žádostí. Do budoucna bude zřejmě docházet k zahrnování nákladů na dovolenou přímo do předkládané žádosti. Nadále se čeká na metodické pokyny ze strany MK ČR. T. Foltýn děkuje Michalu Fojtíkovi z MK ČR, který se touto problematikou zabývá. Nadále platí, že v rámci podprogramu nelze financovat úvazky.

Při předkládání žádostí funguje dobrá spolupráce s Odborem ochrany knihovních fondů NK ČR, neboť digitalizace dokumentů je často provázána s jejich restaurováním a dalšími kroky vedoucími k ochraně fondů. Na zahrnutí takového provázání do žádosti bere hodnotící komise zřetel.

T. Foltýn závěrem konstatoval, že MK ČR má na příští rok přislíbeno navýšení rozpočtu oproti současnému stavu. To přináší jistou naději na navýšení rozpočtů i pro jednotlivé podprogramy VISK, což je momentálně předmětem jednání Ústřední knihovnické rady. Přinejmenším by nemělo dojít ke snížení rozpočtových prostředků.

Diskuse:

Vojtěch Halama: Zadají-li se požadované dokumenty rovnou do Registru digitalizace a vygeneruje-li se následně seznam zadaných titulů (při správném nastavení pořadí jednotlivých sloupců), je tento možné použít jako jednotnou tabulku k žádosti a není tedy již zapotřebí ji vytvářet zvlášť.

Jaroslav Kostecký (prostřednictvím platformy ZOOM): Jak bude postupováno v projektech VISK u příspěvkových organizací?

Tomáš Foltýn: K této věci zatím nejsou informace známy. Hodnocení probíhá prostřednictvím samostatné komise, v příštím roce zároveň dojde k obměně jejich členů.

3) **Prevence a sanace povodňových škod v knihovnách** – Jitka Neoralová, Národní knihovna ČR

J. Neoralová představila v návaznosti na nedávné povodně souhrn základních informací, jak postupovat v případě podobné živelní pohromy a jak nakládat s fondem poškozeným vodou. Uvedené postupy neplatí pouze pro povodně, ale je možné je aplikovat i na další mimořádné události, např. přívalové deště, zatečení způsobené závadou potrubí a dal.

Primární je vždy ochrana zdraví zaměstnanců. Jelikož zasažené knihy jsou nejen mokré, ale mnohdy také jinak zasažené, popř. napadené plísněmi, je nezbytné, aby zasahující osoby vždy používaly rukavice, ochranné oděvy a dezinfekci. Doporučuje se rovněž přeočkování proti žlutence.

V první fázi je zapotřebí odnést zasažené fondy do bezpečí. Zcela zásadní je důkladná dokumentace, ať už se jedná o vytváření seznamů zasažených knih, tak především o podrobnou fotodokumentaci. V další fázi je fondy potřeba roztřídit na více a méně zasažené a stanovit, co zasažená instituce zvládne svépomocí a na co bude třeba navázat spolupráci s některou jinou institucí.

Mokré fondy se následně mrazí na teplotu -20 °C. Je důležité se předem informovat, kde se v okolí zasažené instituce nachází dostupné mrazírny (může se jednat např. o potravinářské provozy, veterinární ordinace, krematoria atd.) a prostory pro případnou evakuaci dalších sbírek (např. sokolovny). Před zamražením je potřeba jednotlivé bloky zabalit do fólie, fólii je třeba obalit i jednotlivé knihy v rámci bloku, aby nedošlo k jejich přimrznutí k sobě. Dokumenty zasažené bahnem a dalšími nečistotami je vhodné opláchnout čistou vodou, pokud to fyzický stav svazku umožňuje.

Další postup probíhá v pořadí mražení – sušení – dezinfekce. Pro hromadné provedení jednotlivých fází je možné postupně oslovit následující instituce:

1. Národní technické muzeum, které disponuje velkokapacitním mrazícím boxem na 50 palet. Velké formáty se vysouší ručně.
2. Národní knihovna, která vlastní víceúčelovou vakuovou komoru na sušení knih (v jednom cyklu je možné vysoušet více jak 1 m³ v jednom cyklu).
3. Národní archiv, jenž má komory pro sterilizaci dokumentů v etylenoxidu v objemu až 3 m³.

Vysouší-li instituce svazky na vzduchu (což je nejdostupnější metoda), je nutné zajistit větrání a proudění vzduchu, jinak hrozí zkroucení papíru a růst plísní. Efektivnější a účinnější je sušení ve vakuu pomocí vakuových balíčků, velkou výhodou je především prevence růstu plísní. V současné době byly balíčky zapůjčeny do Jeseníku a do Krnova. Při použití této metody je potřeba ohlídat hřbetní část, aby nedošlo k její deformaci, jinak je zajištěno, že knižní blok bude vysušen v rovině. Pro hromadné vysoušení vakuem je možné využít vakuovou komoru.

Závěrem prezentace byl předložen souhrn základních preventivních opatření, kterými lze poškození vodou předcházet či riziko snížit. Depozitní budovy je důležité především nezřizovat v záplavových oblastech (zejm. se to týká nové výstavby), pokud to není možné jinak, je pak zapotřebí mít zajištěnou ochranu před zaplavením. V kritických oblastech je třeba ponechat v regálech spodní polici prázdnou a regály vždy zřizovat s alespoň nízkým soklem a s plnou vrchní částí či stříškou bránící před zatečením, a zároveň budovy vybavit záplavovými čidly. Rovněž je třeba knihy neponechávat na zemi, a to ani v přepravkách. Důležité je mít připravený krizový plán pro různé mimořádné události, užitečný je také pravidelný nácvik postupů při krizových situacích. Je rovněž zapotřebí mít připravený materiál pro prvotní zásah a úklid zasažených prostor. Za tímto účelem se dají pořídit sady první pomoci (např. tzv. havarijní boxy). Národní knihovna distribuuje kartonové kolečko první pomoci, tedy oboustranný návod, jak postupovat v různých krizových situacích, speciálně upravený pro knihovny.

Diskuse:

Neproběhla.

4) **Data z projektu VISK 7 v letech 2023/2024. Dobrá praxe a nejčastější chyby** – Jan Bilwachs, Národní knihovna ČR

J. Bilwachs prezentoval příklady dobré praxe a nejčastější problémy v zadávací dokumentaci k podprogramu VISK 7. Mezi nejčastější chyby patří především narušená integrita dat, které však lze předcházet důkladnou kontrolou před odevzdáváním. Dále bývá nacházeno nedodržování hierarchie popisu (redundance) v popisných metadatech, kdy popis vyšší úrovně není žádoucí opakovat na nižší úrovni a kdy element mods:title na úrovni čísla nebo přílohy může obsahovat rozdílné hodnoty na úrovních TITLE a ISSUE (poledníky, večerníky atd.). Zabýval se rovněž problematikou využití partName, kdy se jedná o název části titulu, nikoliv o název titulu a lze ji zvlášť očíslovat a pojmenovat. Pokud se jedná o element mods:location, je žádoucí jej uvádět i na základní úrovni (ISSUE nebo SUPL), kde bude odpovídat skutečnému fyzickému uložení předlohy a je zároveň důležité nezaměňovat jej se siglami v jiných elementech.

Mezi další chyby patří tzv. bílé znaky (mezery, taby, (CR)LF) a pozůstatky ISBD interpunkce, které působí problémy při importu do Krameria. Dále se jedná o „schované“ tituly a přílohy – často se jedná o přívlastky v periodikách a konvoluty – které, pokud mají vlastní bibliografické údaje, číslo ČNB, případně ISSN, je potřeba vybavit vlastním katalogizačním záznamem, aby bylo možné je dohledat. Pokud zatím katalogizační záznam nemají, je jejich potřeba vytvořit nově.

J. Bilwachs zároveň informoval, že pro odevzdávání dat se připravuje nový portál. Jeho cílem je zjednodušení procesu příjmu dat a jejich replikace, portál rovněž bude schopen vytvořit předávací protokol včetně spočítání souborů. Preferovaným způsobem odevzdávání tak do budoucna bude jeho prostřednictvím. Dokončení a zprovoznění portálu se předpokládá na konci roku 2025.

Diskuse:

Neproběhla.

5) **Digitalizace službou s VISK 7 na příkladu Krajské knihovny v Pardubicích** – Barbora Horáková, Krajská knihovna v Pardubicích

B. Horáková představila proces digitalizace v rámci Krajské knihovny v Pardubicích. Krajská knihovna v Pardubicích funguje v režimu krajské knihovny od r. 2004, digitalizace v ní probíhá od r. 2015, od r. 2021 provozuje vlastní systém Kramerius, v roce 2021 podala první žádost v podprogramech VISK. Vlastní svou licenci v rámci zpřístupňování DNNT. Úzce spolupracuje s dalšími institucemi v rámci Pardubického kraje, především s Regionálním muzeem v Litomyšli, Orlickým muzeem v Chocni a Městským muzeem v Ústí nad Orlicí. V rámci Pardubického kraje zprostředkovává digitalizaci i dalším institucím, na vznik malého centra digitalizace byl vytvořen projekt v rámci Národního plánu obnovy. Zaměřuje se především na digitalizaci titulů spjatých s krajem, v čemž knihovna spatřuje přínos místním občanům, kteří se tak snáze dostanou k literatuře o místech svých bydlišť, případně o svých předcích a rodinných příslušnících.

B. Horáková následně představila celý proces, kterým digitalizace v regionálních knihovnách probíhá a který má sloužit jako základní shrnutí pro menší knihovny, které zapojení se do digitalizace zvažují. Prvním krokem je průzkum fondu a vytipování vhodných dokumentů. Před zařazením do digitalizačních plánů je důležitá kontrola v Registru digitalizace a v Souborném katalogu ČR, v rámci kontroly je vhodné překontrolovat i digitalizaci v zahraničních knihovnách. Pokud dokument nemá dosud přidělené číslo ČNB, resp. ISSN a splňuje příslušné podmínky, je potřeba o přidělení požádat. Následuje úprava bibliografického záznamu (ideálně do formátu RDA a nahlášení vytipovaných titulů do Registru digitalizace. Včasné hlášení do Registru je důležité při předcházení duplicitním digitalizacím. Kontrolu digitalizace je možno nahradit generováním tabulky nahlášených titulů, kdy program digitalizaci kontroluje sám. Následuje dopočítání přesného počtu stran (je třeba myslet na to, že bibliografický záznam obvykle reflektuje pouze paginované strany) a nacenění, načež je možné přistoupit k vytvoření a podání vlastního projektu.

Pro výběr vhodných titulů se uplatňují čtyři základní kritéria vyjádřená zkratkou RUDA = tituly regionální, unikátní, dostupné (resp. žádané), autorsky volné (nebo alespoň v režimu DNNT).

Nahlašování titulů probíhá přes FTP server, nahlašování prostřednictvím Souborného katalogu přináší komplikace, pokud knihovna není přímým vlastníkem fyzického dokumentu. Pomohlo by, pokud by bylo možné posílat záznamy do Souborného katalogu i v případě, kdy je vyplněno pouze pole 911, nikoliv 910 (tedy pouze ten, jehož prostřednictvím digitalizace probíhá, nikoliv skutečný vlastník dokumentu). Taková možnost by byla pomocí pro instituce, které nedisponují vlastním katalogem, přispívají do Souborného katalogu pouze přes formulář a digitalizaci za ně provádí jiná instituce (typicky krajská knihovna).

Důležitou součástí celého procesu je dále výběrové řízení a smlouva s vysoutěženou firmou. Zbývají poslední kontroly, balení a předání firmě k vlastní digitalizaci. Po dokončení digitalizačních procesů následuje závěrečná fáze v podobě přiřazení licencí, zveřejnění v digitální knihovně, propagace a závěrečného vyúčtování.

Krajská knihovna v Pardubicích obvykle propojuje digitalizaci svých titulů s žádostmi z podprogramu VISK 4 na průzkum a ochranu fondů, v poslední době pak také na zprovoznění nového depozitáře ve sklepě knihovny. B. Horáková vybízí ostatní knihovny, aby rovněž propojovaly žádosti z podprogramů VISK 4 a 7, jelikož digitalizace a ochrana fondů jsou často komplementárně spojené.

Diskuse:

Aleš Brožek: Přestože Krajská knihovna v Pardubicích vlastní licenci na DNNT, nefiguruje v Digitální knihovně (<https://www.digitalniknihovna.cz/>) [jako hlavní knihovna] a pro čtenáře jsou tak tituly z ní obtížně dohledatelné.

Barbora Horáková: Současná situace je taková, že knihovna v režimu DNNT funguje, ale v Digitální knihovně zatím není zařazena [jako hlavní knihovna], bude zapotřebí další jednání s MZK, která Digitální knihovnu spravuje.

Zasedání bylo ukončeno ve 12:00. Prezentace ze zasedání jsou k dispozici na webu <https://kramerus-info.nkp.cz/>

Zapsal: Mgr. Martin Boukal

Schválil: Mgr. Vojtěch Halama